

ДУХОВНІ ВЕКТОРИ СПІЛКУВАННЯ

(Вступне слово редакційної колегії)

Людина є одним з надзвичайно складних і цікавих об'єктів пізнання, в тому числі й з позицій філософського аналізу. Природа людини і суперечлива єдність її індивідуального й суспільного буття з множиною матеріальних і духовних потреб зумовлюють необхідність її участі у спільній з іншими людьми праці та використання множини різноманітних розвинених засобів міжособистісного спілкування. Воно ж, у свою чергу виявляється достатньо складною багатофункціональною системою, яка відіграє виключно важливу роль в житті як кожної окремої людини, так і будь-якого соціуму. Розмаїття функцій цієї системи та її структура тільки посилюють інтерес дослідників до проблем спілкування.

Щодня кожному з нас доводиться спілкуватися з багатьма людьми. В процесі спілкування відбуваються різні дії – від якихось дрібниць до життєво важливих справ. Різним є цілі, форми й характер спілкування. Прийнято вважати, що в структурі спілкування можна виокремити три такі основні складники – комунікативний, тобто обмін інформацією, інтерактивний, тобто взаємодія між партнерами по спілкуванню, й перцептивний, або сприйняття одним партнером іншого. Однак уважний погляд на феномен спілкування дає змогу впевнитися, що ними його структура не обмежується. Вкрай важливим її елементом може виступати духовна взаємодія між партнерами. Її проявами стають і комунікативні, і інтерактивні, і перцептивні механізми спілкування, однак духовна взаємодія не зводиться до жодного з них і завдяки своїм можливостям вимагає окремого цілеспрямованого дослідження.

Читачі нашого часопису вже, напевне, помітили, що одним з проявів його редакційної політики є досить широкий спектр і авторів, і їх позицій, і напрямків та тематики їх досліджень. Водночас ми прагнемо робити кожний номер тією чи іншою мірою орієнтованим на розгляд певної, на наш погляд, досить важливої й актуальної проблеми. Принаймні це робиться стосовно аналізу різних аспектів такого складного й надзвичайно цікавого феномену, яким є міжособистісне спілкування. Традиційно такий напрямок немов би пунктиром визначається вступним словом редакційної колегії. Як свідчать результати обговорення тематики опублікованих матеріалів з читачами, вони знайомляться з цими матеріалами, починаючи саме зі вступної статті. Це дає уявлення про наше розуміння актуальності проблем філосо-

фії спілкування.

В попередньому номері вступна стаття була присвячена актуальним питанням етики і культури спілкування. Інтерес читачів до неї, їх думки й зауваження спонукали нас дещо розширити цю проблематику й розглянути такі її аспекти, як духовність та її роль у забезпеченні емоційно позитивного забарвлення процесів міжособистісного спілкування. Адже без цього саме спілкування втрачає людяність, доброзичливість і сердечність, а можливості досягнення взаєморозуміння між його учасниками істотно ускладнюються. Це негативно позначається на характері взаємовідносин між людьми, їх спільної діяльності та на її результатах.

З позицій філософії сам феномен людського спілкування виступає не лише одним з атрибутивних екзистенціалів, що поєднують і гармонізують індивідуальне і суспільне буття людини, та не лише важливим механізмом узгодження цілей, прагнень та інтересів різних людей і соціальних груп, а й основним чинником культуротворення. Завдяки тому, що міжособистісному спілкуванню притаманний потужний потенціал ефективного духовного та культурного впливу на індивідів, воно постає дійовим виховним чинником, основним засобом передачі від одного покоління до іншого кращих надбань матеріальної і духовної культури людства. І в цьому відношенні існують вагомі підстави стверджувати, що спілкування взагалі має розглядатися як одна з визначальних умов існування, ефективного функціонування і розвитку суспільства і людської цивілізації у цілому.

В той же час характерно, що як і будь-яке інше складне суспільне явище, спілкування містить у собі протилежні потенції. Дійсно, воно здатне викликати не тільки конструктивні, але й небезпечні деструктивні наслідки. Адже не випадково поет стверджував, що «злые языки страшнее пистолета». Оскільки ж «злые языки» були і будуть завжди, для забезпечення позитивних і в прагматичному, і в емоційному плані результатів спілкування необхідне підвищення загальної культури спілкування, посилення ролі його духовних векторів, його людяності й доброзичливості. Саме духовні вектори постають чинником, який здатний викликати своєрідне явище емоційного резонансу.

Його сутність полягає у виникненні між партнерами по спілкуванню стійких відносин симпатії, поваги, порозуміння, навіть любові. Завдяки такій властивості спілкування склада-

ються відносини дружби, духовної, емоційної й ціннісної єдності. При цьому у них стверджується спільність моральнісних принципів і переконань, життєвих цінностей і поглядів на ті чи інші речі та явища. Їхнє спілкування ускладнюється за своїм смислом і спрощується за формою, оскільки часто вони розуміють один одного з півслова.

Завдання з підвищення духовності й культури спілкування необхідно розглядати у двох таких аспектах. Перший аспект має глобальний характер і пов'язаний із загальною соціально-психологічною ситуацією в країні, з прийнятою в даному суспільстві системою домінуючих життєвих цілей і цінностей. Очевидно, що на самопочуття людини істотною мірою впливає рівень її добробуту. Однак у разі, коли вона віддає перевагу виключно матеріальним цінностям і не турбується про духовність, важко від неї очікувати культури спілкування. Заздрість до тих, хто має більше саме матеріальних благ (а такі завжди знайдуться), породжує агресивність, одним з проявів якої стає схильність до конфліктної поведінки. Ситуацію ускладнює ще й наявність таких негативних явищ, як корупція, бюрократизм, відсутність справедливості тощо. Долати всі ці вади досить складно, для цього вкрай потрібна мужність і громадянська активність, здатність підняти на боротьбу широкі верстви населення. Необхідною умовою виступає також розвинена суспільна свідомість і затвердження в ній цінностей добра і справедливості.

Другий же аспект завдання з підвищення в суспільстві загальної культури спілкування, посилення ролі його духовних векторів носить більш локальний характер і стосується певної професійної чи соціальної спільноти, окремого колективу певної організації чи навіть її підрозділу. Поняття психологічного клімату для них є більш конкретним і пов'язаним з цілями і характером спільної діяльності людей. Вона й детермінує як взаємовідносини між учасниками, так і їх ставлення до цієї діяльності. І в такому розумінні їх спільна діяльність постає ще й одним із джерел формування і розвитку того чи іншого стилю міжособистісного спілкування. Долати можливі негативи у такому разі набагато легше. Дійсно, у них на заваді стоять як професійна, так і корпоративна культура, саме прагнення людей добре виконувати роботу.

Уявляється цілком очевидним, що обидва аспекти вказаного вкрай важливого завдання з підвищення рівня духовності й культури населення й соціуму в цілому істотною

мірою пов'язані з тими зусиллями, які повинна цілеспрямовано прикладати система освіти з метою належного виховання підростаючих поколінь, їх особистісного розвитку та формування у них багатого духовного світу. Однак при цьому необхідно враховувати ту обставину, що сама система освіти являє собою невід'ємну складову частину соціокультурного простору й виконує завдання і функції, які делеговані їм суспільством, у відповідності з вимогами цього суспільства і стандартами, які воно встановлює для освітньої діяльності.

В той же час своєрідна особливість освіти як специфічного соціального інституту полягає в тому, що вона не тільки транслює наявні досягнення матеріальної й духовної культури суспільства, але й ретельно фільтрує та оцінює їх на відповідність системі загальнолюдських життєвих цінностей, гуманістичних принципів, моральнісних та естетичних критеріїв. Крім того, освіта сама має виступати одним з найактивніших творців і зберігачів духовності й культури. Вже за своєю місією і суспільним призначенням вона має вибудовувати той особливий духовний світ як своєрідний підпростір в загальній системі координат соціокультурного простору. Цей підпростір має затверджувати в суспільній свідомості цінності добра і справедливості, порядності й моральності, духовності й відповідальності, доброзичливості й суспільної злагоди.

Реалізація вказаних цінностей у цьому підпросторі досягається, по-перше, наявністю й дійовістю чіткої привабливої національної ідеї, важливим складником якої мають бути високі стандарти матеріального добробуту й духовно-культурного життя широких верств населення. По-друге, для їх реалізації вкрай необхідним постає цілеспрямований вплив на суспільну свідомість держави, політичних і релігійних структур, культури і мистецтва, засобів масової інформації тощо з метою формування потреби людей в духовності й культурі. По-третє, їх реалізація досягається завдяки цілеспрямованій освітній політиці держави, чітким вимогам суспільства до цілей, змісту й характеру освіти, які передбачають гуманістичне виховання і формування багатого духовного світу учнів і студентів. Однак, по-четверте, визначальною умовою реалізації розглянутих цінностей виступає високий рівень духовності й культури педагогів, їх відповідальне ставлення до своїх завдань і функцій, їх прагнення до постійного самовдосконалення.

Дійсно, можливість системи освіти у

формуванні високої духовності соціуму й багатого духовного світу його учасників істотною мірою пов'язана з рівнем культури й духовності педагогів. Не випадково К. Д. Ушинський свого часу стверджував, що багато для чого, звичайно, має значення дух навчального закладу, але цей дух живе не в стінах, не на папері, а в характері більшості вихователів і звідти вже переходить у характер вихованців. Тут поняття духу використано не у його релігійному, а в аксіологічному розумінні як здатність і потреба людини у постійному трансцендентуванні з метою самопізнання та осмислення себе як істоти, відкритої світові й іншим людям. Іншими словами, дух полягає у постійному змістовному самовдосконаленні не тільки самої людини, а й у прагненні до вдосконалення світу, насамперед свого оточення. Ось це й визначається духовними векторами спілкування.

Перш за все таке трактування і стосується педагога, вихователя, який і сам має бути творчою, універсальною, вільною людиною, і спрямовувати свою діяльність на виховання своїх учнів такими ж універсальними, вільними і творчими особистостями. Цілком природно, що його педагогічний вплив здійснюється за допомогою спілкування, яке постає таким чином одним з потужних чинників формування духовного світу учнів чи студентів.

Духовні вектори педагогічного спілкування спрямовані, по-перше, на прищеплення молоді духовних цінностей та на їх особистісне затвердження у свідомості вихованців з тим, щоб ці цінності виступали для них надійним дороговказом в житті, діяльності, поведінці й взаємовідносинах з людьми. По-друге, ці вектори спрямовуються на формування у молоді потреби в гуманних цінностях та ідеалах і прагнення постійно збагачувати свій духовний світ, в тому числі за рахунок задоволення естетичних потреб і потреб у спілкуванні і співпраці з цікавими людьми. По-третє, духовні вектори спілкування мають сформувати у молоді прагнення й уміння активно боротися проти проявів бездуховності й безкультур'я, в тому числі у відносинах і спілкуванні, стверджувати мовленнєву культуру не як самоціль, а як один з показників високої духовності. Адже відомо, що убогість мовлення є ознакою убогості мислення, убогості культури й нерозвиненості духовного світу.

Дійсно, саме характер спілкування й рівень мовленнєвої культури істотною мірою характеризує не просто загальну культуру людини, але й розвиненість її духовного світу. Він

характеризує спектр духовних потреб людини, а відтак і її саму, її інтелігентність, вихованість і освіченість. Не випадково ще з античних часів до нас дійшов вислів «заговори, і я скажу, хто ти». Однак культура спілкування полягає не тільки в мовленні, а й в умінні слухати іншого. Без цього неможливо проникнути у його духовний світ, а отже й переняти щось досить важливе й корисне для себе, для свого власного духовного збагачення. Відомо, що уміння слухати не менш важливе, ніж уміння говорити. Цю істину досить чітко і образно відображає прислів'я про те, що слово – срібло, а мовчання – золото.

Духовність же полягає не тільки у турботі про свій внутрішній світ, а й у прагненні спілкуватися з іншими людьми, розуміти їх цілі й цінності, їх прагнення й ідеали, свої погляди й інтереси. Адже кожна людина унікальна і являє собою своєрідний неповторний світ. Тому знайомство з нею відкриває можливість розширення свого розуміння світу і себе в ньому. Свою глибинну сутність і свій духовний світ людина не може збагнути, вдивляючись тільки в себе. Істотне значення для її самопізнання має і знайомство з тим, як вона виглядає у дзеркалі думок і оцінок іншими людьми. А ці їх думки, враження й оцінки і можна отримати тільки в процесі спілкування і за допомогою спілкування. Вони ж вкрай необхідні для душевної рівноваги й корекції свого духовного світу та його гармонізації. Отже, важливим духовним вектором спілкування постає можливість отримання оцінки своєї особистості і свого духовного світу іншими людьми та відповідної корекції своєї діяльності, взаємовідносин, вчинків і поведінки.

Ще один важливий духовний вектор спілкування полягає у виявленні за допомогою партнерів по спілкуванню нових джерел задоволення своїх духовних та естетичних потреб. Мається на увазі можливість отримання від них інформації про ідеї, нові книги і фільми, театральні вистави й концерти, художні виставки та інші цікаві культурні заходи. Окремим вектором цього ж характеру слід вважати й можливість ознайомитися з оцінкою тих чи інших подій духовно-культурного життя або цікавих заходів у сфері своєї професійної діяльності тощо з боку авторитетних людей та зіставлення цих оцінок зі своїми власними враженнями і думками.

Адже для повноти уявлення й вироблення остаточної оцінки того чи іншого об'єкта чи явища в духовній сфері часто буває недостат-

ньо тільки свого першого враження, оскільки воно може бути однобічним. Інколи люди не відразу можуть проникати в глибину цього об'єкта чи явища, збагнути його глибинну сутність. Для подолання поверховості та однобічності його сприйняття необхідним стає знайомство з множинністю вражень, які дають змогу оцінити різні його аспекти та їх вплив на духовний світ різних людей.

Успішному розв'язанню завдань істотного підвищення духовності й культури людського спілкування та їх затвердження в суспільній свідомості, на наше глибоке переконання, має сприяти всебічне філософське осмислення як самого феномену спілкування, так і динаміки його розвитку відповідно до логіки науково-технічного і соціального прогресу. При цьому вкрай важливо враховувати ту сукупність можливостей спілкування сприяти розвитку культури і духовності, яку ми позначити як його духовні вектори. Уявляється, що умовою продуктивності цього осмислення постає неухильне дотримання вимог об'єктивності, наукової етики й таких важливих елементів культури дискусії та професійного спілкування, як взаємне прагнення до істини, чітка й однозначна дефініція використовуваних понять і критеріїв, за якими здійснюються розгляд і оцінювання певних об'єктів, явищ і процесів.

Вимога наявності й неухильного дотримання цих критеріїв повною мірою стосується й обговорення такого тонкого моменту, як духовний світ людини, оскільки кожен розуміє й оцінює його по-своєму й відповідно турбується про його розвиток і збагачення. Ми глибоко впевнені, що основи духовності людини закладаються ще в дитинстві на рівні сім'ї, послідовно розвиваються в школі, активно і свідомо розвиваються в процесі навчання у вищому навчальному закладі та у професійній і громадській діяльності, яка стає і проявом духовності, і джерелом її подальшого розвитку.

Складність проблем духовності взагалі та її проявів у спілкуванні дає нам підстави очікувати інтересу читачів до цих проблем, який може стати одним з поштовхів дискусії на шпальтах наступних номерів журналу і на тих наукових конференціях, які за активної участі редакційної колегії й авторського активу щорічно проводять вищі навчальні заклади, що виступають співзасновниками нашого журналу.

Такій можливості сприяють ще й такі три обставини. По-перше, факт самого видання журналу на базі кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-

гуманітарних дисциплін Харківського національного технічного університету сільськогосподарства імені Петра Василенка сприяє залученню до публікації матеріалів широкого кола іноземних авторів. Це відкриває реальні можливості як для знайомства українських читачів з їх позиціями стосовно філософських проблем духовності й спілкування, так і для презентації наших поглядів і позицій закордонним читачам.

По-друге, черговий номер журналу традиційно виходить напередодні Міжнародного дня філософа. Ось чому ми очікуємо певного підвищення інтересу громадськості до актуальних проблем сучасності та їх філософського осмислення. Однією з таких проблем постає й необхідність підвищення рівня духовності і культури, а відтак і значення міжособистісного спілкування як у її успішному розв'язанні, так і у більш чіткому визначенні сутності, сенсу і ролі духовних векторів самого феномену людського спілкування.

По-третє, останнім часом ми з великим задоволенням спостерігаємо підвищення інтересу до філософії з боку студентської молоді, активізацію її участі в наукових конференціях, дискусіях, круглих столах тощо. А саме для неї, майбутньої національної еліти, вкрай актуальною постає проблема формування і розвитку загальної і професійної культури, збагачення її духовного світу,

Як і завжди, ми щиро сподіваємося, що читачі журналу будуть згодні з викладеними думками і поглядами, але з глибокою вдячністю сприймемо й інші підходи до розуміння й визначення сутності, змісту і ролі духовних векторів в загальній системі культури людського спілкування. Впевнені, що це тільки сприятиме їх глибокому філософському осмисленню. Вважаємо за необхідне підкреслити, що широке розмаїття думок, позицій і поглядів було і є одним з основоположних принципів журналу та його редакційної колегії. При цьому єдиним обмеженням ми вважаємо антигуманні виступи та спотворення і приниження наших культурно-історичних традицій, духовних коренів нашої культури, нашої філософської думки.

В. Г. Кремень, голова координаційної ради,
С. О. Заветний, головний редактор журналу,
О. С. Пономарьов, відповідальний секретар
редакційної колегії